

Blízkost a odstup v pastorační a při duchovním doprovázení

Důvěrnost v pastorační a při duchovním doprovázení

Podle Wolfganga Schmidbauera (1997, s. 166n) „je třeba na abstinenci psychoterapeuta klást větší důraz, neboť je obtížněji regulovatelná než abstinence lékaře, učitele či kněze a jiného pastoračního pracovníka, od nichž se vlastně očekává, že idealizačních představ a postojů svých svěřenců nevyužijí a nevstoupí s nimi do sexuálních vztahů. V lékařství, pedagogice a pastorační jde totiž více o to, aby se odborník řídil podle pevných pravidel, a očekávají se od něho objektivizovatelné výsledky. Terapeut však dle psychoanalytické utopie plní nejlépe svůj úkol, jestliže vstoupí do osobního, jedinečného vztahu. V procesu, jehož výsledek není předvídatelný. Proto jsou zde očekávání nejasnější; vymezení vůči rodičům a milostným partnerům je výrazně mlhavější, než tomu bývá v jiných profesích, které jsou považovány za instituce počestné a jimž je ochrana i jejich obraz ve společnosti. Terapeut je proto častěji a prudčeji pokoušen, aby sám ztělesnil duchy, které chce zkrotit.“

Třebaže pro pastorační rozhovor, duchovní doprovod a přímou pastorační není pravidlem tak intenzivní hutnost, blízkost a důvěrnost, jak je to žádoucí a nutné pro psychoterapii, podle mých zkušeností je třeba, aby se na abstinenci a především na schopnost abstinence asistentů a asistentek v pastorační a duchovním doprovázení kladl stejně tak velký důraz jako v případě psychoterapeutů. Pastorační pracovník a duchovní rádce jednoznačně patří k povoláním poskytujícím pomoc. Tyto profesionální skupiny jsou lidem neustále velmi blízko. Často požívají velké důvěry lidí, jimž se věnují, a tato důvěra je základním předpokladem jejich činnosti. Vztah důvěry je předpokladem rovněž pro jiná povolání poskytující pomoc, jako jsou lékaři, sociální pracovníci, psychoterapeuti, vedoucí kurzů, vychovatelé, novicmistři, učitelé. Ve všech těchto povoláních neustále hraje roli téma blízkosti a odstupu. Přitom dochází k porušení abstinence, případně k překročení hranic. V legislativě USA existují již zvláštní ustanovení týkající se nikoli pouze sexuálních přehmatů terapeutů vůči pacientům, nýbrž vztahující se i na sexuální přehmaty pastoračních činitelů, které se vyskytnou v rámci pastorační. To platí i pro kněze při duchovním doprovázení. Na úrovni práva se tedy zčásti nečiní rozdíl mezi přehmaty v oblasti terapie a přehmaty v oblasti pastorační.

Duchovní doprovázení a pastorační rozhovory otevírají možnost se nějakému člověku vnitřně přiblížit. Osobě, která hledá pomoc, má tato blízkost umožnit, aby pronikla k sobě samé, lépe sobě rozuměla a lépe slyšela Boží hlas. Člověk, jenž otevírá nitro, aby se setkal s hlubinou v sobě, musí počítat s tím, že z něho přitom vyjde na světlo leccos, co dosud uchovával uzamčené, mimo jiné i potřeby, přání a touhy týkající se blízkosti a sexuality. Duchovní a pastorační doprovázení, které má záměr oslovit hlubiny člověka, tomu nemůže a ani nechce bránit. Duchovní rádci a pastorační pracovníci. S tím musí počítat a je třeba, aby s tím také uměli přiměřeně zacházet. Sami musí do rozhovoru vstupovat s vnitřní otevřeností a nemohou sami sebe a své pocity prostě držet stranou. To však může mít za následek, že se v nich při setkávání s doprovázenými osobami probudí city a touhy, které mohou mít erotickou a sexuální povahu (srov. Rauchfleisch 1990, s. 90nn).

Tato dynamika mezi duchovním či pastoračním rádcem a doprovázenou osobou se musí pečlivě pozorovat. Na psychodynamické rovině zde probíhá mnoho procesů, jež jsou pro psychotherapeutické doprovázení typické. Doprovádějící musí o tom vědět a musí mít odbornou a osobní kompetenci k tomu, aby zmíněnou dynamiku plodně vyžívali pro své poradenství. Čím je rozhovor intenzivnější a bližší — tato intenzita a blízkost je přece předpokladem, aby se hovořilo o podstatě věci - tím větší pozornost je za potřebí věnovat dynamice mezi doprovázejícím a doprovázeným.

Duchovní rádci a pastorační pracovníci musí tedy intenzitu a blízkost dopouštět, zároveň však musí zachovávat nezbytný vnitřní i vnější odstup. Tyto předpoklady ne jsou ale u mužů a žen poskytujících duchovní doprovod nebo pastorační rozhovory vždy dány. To je zaviněno jednak výcvikem, který se často nevěnuje s dostatečnou mírou a zřetelností těmto stránkám pastorační a rádcovské kompetence, ale především je zde souvislost s osobní zralostí osob poskytujících pomoc. Schopnost vstupovat do hlubokých vztahů, jež se mimo jiné projevuje i ve schopnosti vyhýbat se vlivům překážejícím poradenské důvěrnosti, zde mnohdy chybí.

To však znamená: kdo nabízí pastorační nebo duchovní doprovod, musí pro něj být zralý. Nestačí znát historii pastorační nebo duchovního doprovázení; nestačí být vysvěcený nebo mít zvláštní úkol; nestačí vyznat se v Bibli; nestačí ovládat varianty rozhovorů podle Carla Rogerse; nestačí být církevní nebo spirituální osobou atd. Kdo chce pastorační nebo duchovní doprovázení nabízet odpovědně, musí znát sebe, musí být někým, kdo na sobě pracoval.

Pastorační a duchovní rádce musí mít zkušenost se svou sexualitou. Je třeba, aby už pocítil její moc, ale zároveň musí mít zkušenost s tím, jakou má on sám moc proti ní. Musí trochu rozumět biologii sexuality, musí znát rozdíly mezi láskou a zamilovaností na smrt. Kenneth Leecti (1977, s. 114n) vyslovuje to, co se ve většině knih o duchovním a pastoračním doprovázení bohužel zmiňuje jen na okraji, anebo vůbec ne: duchovní a pastorační rádci musí věnovat mnoho času tomu, aby se seznamovali s poznatky o lidské sexualitě a aby se vypořádávali i se sexualitou vlastní. Musí to být osoby, které se vyrovnávají s vlastní sexualitou a vlastními sexuálními potřebami a jsou na cestě k sexuální integritě a celistvosti. Duchovní zdraví a sexuální zdraví mají totiž úzkou vzájemnou spojitost. Musí dále mít kladný vztah k sobě jako sexuální bytosti, ke svému tělu i ke své potřebě doteku a blízkosti. Spiritualitu a sexualitu nelze od sebe odtrhávat. Sexuálně nezralá osoba nemůže při hledání spirituality přecházet hle dání sexuální integrity.

Duchovní a pastorační rádce musí mít dále dobrou znalost dynamiky přenosu a protipřenosu. Musí být konečně osobou, která je sebejistá a může se na sebe spolehnout. Musí vědět a už dříve zakusit: jsem schopen dostat tomu, co je pro mne důležité, zachovávat meze, které zachovávat chci a které je pro mne významné zachovávat proto, abych to, co chci, posiloval, a ne snad poškozoval. Konečně to musí být někdo, kdo sám v sobě dospěl k hlubinnému základu. To pro mne znamená: setkal jsem se s vlastní hlubinou, vlastní duší, ve smyslu Marie-Louisy von Franz, která říká: „Zkušenost vlastního já přináší s sebou pocit, že stojím na solidním základě“ (in: Dowrick 1995, s. 8n) . Je-li tedy někdo ve styku s vlastním já, je tím dán nosný fundament, jenž je obrněn i proti „svodům“ sexuality, protože sexualita nutně před touto hlubinou, před duší, před tím, co je pro duši důležité, obstojí.

„Nic už není svaté?“ - Sexuální přehmaty v pastorační a při duchovním doprovázení

„Nic už není svaté?“ táže se Marie M. Fortune (1992) a má tím na mysli zdánlivě stále častěji se vyskytující či zveřejněné případy sexuálních přehmatů, jichž se dopustili církevní pracovníci a pracovnice. Nejde přitom pouze o sexuální zneužití mladistvých kněžími nebo jinými pracovníky církve, nýbrž i „o sexuální zneužití dospělých. Zjevně celá řada církevních zaměstnanců a pracovnic zneužívá svého postavení a svých možností při setkávání s farníky a s hledajícími osobami k tomu, aby uspokojovali své sexuální potřeby. To je případ kněze, který má sexuální kontakt s pracovníci na knězi závislou - farní referentkou, pastorační referentkou, farní sekretářkou; případ církevního zaměstnance, který vyprovokovává sexuální kontakty s lidmi, jimž slouží; případ duchovního rádce, který v rámci duchovního

doprovázení sexuálně obtěžuje doprovázenou osobu; případ novicmistrové, která udržuje sexuální kontakt s novickou.

V případě katolického kněze, jenž slíbil, že bude žít v sexuální zdrženlivosti, nejde v první řadě o to, že porušuje celibátní slib, k čemuž přirozeně rovněž dochází. Jde zde o to, že muž církve využívá své vůdčí role, úlohy či funkce k tomu, aby k sexuálním cílům zneužíval jiné osoby, které jsou na něm závislé anebo kterým slouží. Je tedy rozdíl, zda kněz udržuje sexuální styky s osobou mimo svou pastorační činnost, anebo zda své pastorační činnosti nebo své šéfovské role zneužívá k uspokojování svých sexuálních potřeb. U sexuálního vztahu v rámci jeho služby přitom nehraje roli, zda dané osoby svobodně daly souhlas k sexuálnímu vztahu, anebo, jak se to obvykle jeví, k němu samy daly podnět. Odpovědnost za sexuální přehmat nese osoba poskytující pomoc, tedy pastorační pracovník nebo duchovní rádce, neboť nerovnost mocenského postavení mezi církevním pracovníkem a farníkem existující uvnitř pastoračního vztahu zpochybňuje platnost takového souhlasu. Totéž platí pro sexuální vztah mezi farářem a jeho spolupracovníci, například farní referentkou nebo farní sekretářkou, neboť i zde panuje nerovnost mocenského postavení. Skutečnost, že k sexuální aktivitě dal podnět někdo jiný - žena z farnosti nebo spolupracovnice - nezbavuje pastoračního pracovníka, případně faráře odpovědnosti za jeho chování, ani nečiní sexuální aktivitu za takových okolností přijatelnou. Dále může jít o sexuální poklesek i tehdy, došlo-li k sexuálnímu kontaktu až bezprostředně po pastoračním či poradenském vztahu, pakli že se v té době ještě nadále vyskytuje nerovnost třeba v podobě vnitřní závislosti na vztahu.

V celé této oblasti zjevně panuje ještě mnoho nejasností a nejspíš se při té nejasnosti vědomě zůstává, protože kdyby celý rozsah sexuálních přehmatů v pastorační a při duchovním doprovázení vyšel na světlo, způsobilo by to veliké zděšení. Důležitou roli přitom může hrát i závazek celibátu. Nesmí-li se sexualita žít ve vztahu k významnému jinému partnerovi a příslušné osoby nepochopily, případně nejsou schopny svou sexuální sílu asexuální touhu integrovat do svého života psychicky a spirituálně zdravým způsobem, znamenají blízká setkání v rámci pastorační a poradenské práce pro tyto osoby možnost, případně pokušení, aby své erotické a sexuální potřeby uspokojovaly v tomto kontextu. Jasně z toho vyplývá, jak důležitá je schopnost důvěrnosti, vyznačující zralou osobu a projevující se zejména v tom, že je tato osoba schopna vstupovat do intenzivního vztahu, ale zároveň se dokáže chránit vlivů, které jsou pro druhou osobu v tom vztahu i pro ni samu škodlivé.

Na rozdíl od psychoterapeutů, kde dochází k sexuálním přehmatům v rámci jejich terapeutické činnosti, se nedají sexuální přehmaty pastoračních pracovníků a pracovníků tak jasně odhalit - alespoň ne na první pohled. Psychoterapeut má pro setkávání s klientem či klientkou jasně vymezený prostor. S klienty se zpravidla setkává pouze v tomto rámci, kdežto pastorační pracovník udržuje různě těsné formy setkávání, často s touž osobou, na rozličných úrovních: od liturgie přes výuku náboženství až po zpovědní rozhovor. Pastorační pracovník, případně církevní zaměstnanec se zpočátku nezdá nijak zvlášť ohrožen možným překročením hranic, protože v rámci jeho pastorační činnosti představuje intenzivní vztah, jaký je mezi terapeutem a jeho klienty typický, zpravidla spíše výjimku. V tom však také spočívá velká obtíž, neboť daná osoba zde zhusta podléhá klamu a není přiměřeně připravena na dynamiku, která může například z intenzivnějšího pastoračního setkávání vzniknout. Rovněž tu neexistuje jasně vymezený rámec, jaký má terapeut.

Navíc se zde často od pastoračního pracovníka očekává vztah nikoli „pouze“ profesní, nýbrž i přátelský. Moje kolegyně Donna Markham (1996, s. 3), vedoucí kanadského Southdownu, což je instituce srovnatelná s Rekolekčním domem v německém Münsterschwarzachu, k tomu píše: „V minulých letech bylo podniknuto mnoho úsilí, aby se osoby pracující v pastorační službě seznámily s tématem Profesní hranice a párové vztahy. Téměř pro každého, kdo byl vysvěcen nebo složil sliby před pěti lety, je koncepce duálního vztahu nová. Pastorační služba se ze své povahy odehrává v podobě směsi jednak striktně profesionálního vztahu

(srovnatelného se vztahem mezi lékařem a pacientem nebo psychologem a klientem), jednak vztahu přátelského rázu. Právě toto promísení vedlo k částečně zhoubným chybným hodnocením na straně těch, kdo dostatečně nerespektovali rámcové podmínky, které jsou dány, nalézáme-li se v postavení důvěrníka. Převažují přitom případy, kdy byly překročeny profesní hranice z neznalosti a nezralosti, liší se tedy od případů sexuálních přehmatů uskutečněných vědomě a s kořistnickým záměrem.“

Podle Donny Markham lze doložit bolestné procesy porušení profesních rolí či sexuálního zneužití, když se pracovníci církve pokoušejí vytvářet vztahy, v nichž zastávají profesionální roli a zároveň udržují úzké, důvěrné přátelství. „O obzvláště smutnou situaci například jde, když se nějaký rektor nebo novicmistr stane osobním přítelem osoby, za jejíž výchovu je odpovědný, anebo ještě hůře, když s takovou osobou vstoupí do romantického vztahu a navíc rozhoduje, zda té osobě bude umožněna další výchova nebo ne. Jiným příkladem je duchovní rádce, který si dovolí sexuální styk s doprovázenou osobou...“ (s. 3). Richard Irons a Katherine Roberts (1995, s. 34) vycházejí z toho, že k sexuálnímu překračování mezi dochází asi u 7 procent pracovníků této profese. Není důvod se domnívat, že by totéž méně platilo pro pastorační pracovníky a pracovnice. Dále tito autoři nepochybují, že kněží, pastoři, církevní zaměstnanci a zaměstnankyně pracující jako pastorační a duchovní poradci - především ti, kdo pracují v oboru párového a sexuálního poradenství - inklinují k sexuálním přehmatům obzvláště. Ve většině známých případů sexuálního využívání v okruhu pastorace jde o přehmaty muže v mocenské pozici vůči ženě svěřené jeho péči. V menším počtu případů jde o ženu, která jako pastorační pracovnice nebo duchovní rádkyně překračuje sexuální meze s nějakým mužem anebo ženou.

Prominentním příkladem sexuálních přehmatů v rámci pastorace je Paul Tillich. Richard J. Gilmartin (1996, s. 187), který nezastírá tuto Tillichovu stránku, ale dokáže i náležitě ocenit Tillichovy výsledky v teologii, k tomu píše: „Měl četné romantické vztahy se ženami, některé byly studentky a s některými se stýkal v pastoraci. Podle norem devadesátých let by se jeho chování klasifikovalo jako sexuální obtěžování...“ Dále říká: „Tillich sám tímto svým chováním velice trpěl, svou sexuální nutkavostí a neschopností dodržovat věrnost manželskému slibu. Pokusy tuto ‘nemorálnost‘ ospravedlnovat nakonec vedly k růstu jeho depresí a on žil svůj život jako zlomený člověk“ (srov. též Irwen s. 1991).

O sexuální přehmat může jít, jestliže církevní činitel vůči někomu z farnosti anebo osobě potřebující pomoc dává otevřeně nebo skrytě najevo erotické či romantické city, myšlenky nebo postoje, které jsou sexuální povahy, popřípadě je daná osoba chápána jako sexuálně zbarvená. Každý přímý či nepřímý pokus církevní osoby dotknout se nepřiměřeným způsobem té části těla člena farního společenství, která je normálně spojena s plozením nebo se považuje za sexuální, se chápána jako sexuální přehmat. Sem patří i pokus provokovat člena farnosti či někoho, kdo přichází hledat pomoc, aby se dotýkal sexuálně jednoznačně vzrušitelných částí těla pastoračního pracovníka nebo pracovnice.

O sexuálním využívání lze hovořit, jestliže kněz v pastoraci zneužívá svého zvláštního postavení, abys některou osobou z farnosti či z duchovně poradenské oblasti navázal romantický nebo sexuální vztah. Konkrétně to může znamenat, že kněz, popřípadě jiný církevní zaměstnanec udržuje sexuální vztah s některou osobou z farnosti, eroticky ji líbá, dotýká se jejích prsou nebo genitálií, verbálně ji vyzývá k nějakému sexuálnímu aktu. V případě sexuálně znevažujících poznámek nebo nežádoucích sexuálních komentářů, které je možno si vykládat jako „namlouvání“, hovoříme o sexuálním obtěžování.

O sexuální zneužití jde například, když dospělý má sexuální styk s nezletilým, neboť je třeba vycházet z toho, že nezletilý není schopen se na sexuálním vztahu dohodnout dobrovolně. O sexuální zneužití může však jít i při sexuálních přehmatech vůči dospělým v rámci pastorace nebo terapie. O sexuálním nátlaku hovoříme, jestliže se pro dosažení

sexuálního uspokojení užívá násilí, ať tělesného, emocionálního či spirituálního (srov. Hopkins/Laaser 1996, VI).

Porušení důvěry - největší újma

Mluvíme-li o sexuálních přehmatech pracovníků v pastorači, kněží nebo jiných mužů a žen činných v církvi, nestojí v popředí závazek celibátu nebo u ženatých mužů a vdaných žen porušení manželského slibu, jakkoli je toto přehmatem rovněž dotčeno.

Jde zde především o to, že kněz a církevní činitel využívají, případně zneužívají svého zvláštního postavení k tomu, aby se dostali k sexuálnímu uspokojení, někdy dokonce aby si je vymáhali nebo obstarávali i brutálně. Je to srovnatelné se situací jiných profesních skupin, jako psychologů či lékařů, kteří vztahu důvěry nebo svého zvláštního postavení využívají, případně zneužívají k uspokojení emocionálních a sexuálních potřeb.

Rozhodující újmu, kterou sexualizace pastoračního vztahu způsobí, představuje především porušení důvěry, jež je s tím spojeno (srov. Fortune 1994, s. 176nn). A tak pro každou osobu v pastorační nebo poradenské funkci jak z kléru, tak i mezi laiky to znamená, že když v rámci profesního vztahu pastorační i poradenské povahy udržuje sexuální kontakty s někým z farnosti nebo s tím, komu poskytuje poradenství, se spolupracovníkem, s podřízenými a svěřenými osobami, anebo vůči nim projevuje sexualizované postoje, porušuje tím profesní étos. Podle Marie M. Fortune (1994, s. 181) je to nesprávné proto, že sexuálním chováním v tomto rámci je ten druhý vykořisťován a využíván.

Dále prohlašuje:

Sexuální kontakty V tomto rámci znamenají i porušení role. Pastorační role předpokládá určitá očekávání. Od duchovního, případně poradce se očekává, že má jisté prostředky, vloh, odborné znalosti a vědomosti, jež mohou farníkům, všem, kdo potřebují poradenství spolupracovníkům a spolupracovnicím, podřízeným a svěřeným osobám atd. být k prospěchu. Sexuální kontakt k profesnímu obrazu duchovního nepatří.

Sexuální kontakty v pastoračním kontextu znamenají zneužití autority a moci: role kněze, případně pastoračního a duchovního poradce s sebou nese autoritu a moc a s tím spojenou odpovědnost, aby se tato moc využívala pro dobro lidí, kteří kněze, pastoračního pracovníka, případně poradce žádají o pomoc. Této moci se snadno dá zneužít tak, že církevní pracovník své autority užívá k tomu, aby si obstarával anebo udržoval sexuální kontakty farníkem či někým, kdo hle dá pomoc. Dokonce i když takováto sexualizace vztahu vychází od farníka, přesto nese kněz či pastorační pracovník odpovědnost za to, aby se zachovávaly meze pastoračního vztahu a neudržel se žádný sexuální poměr. To platí i tehdy, když je duchovní vedoucím nějakého týmu spolupracovníků a sexualizace vychází od někoho z nich. Odpovědnost za nedodržování mezí má v tomto případě duchovní.

Sexuální kontakty v pastorači znamenají dále využívání zranitelnosti druhých lidí. Farník, osoba hledající pomoc, zaměstnanec, mladistvý, dítě jsou per definitionem v mnoha ohledech ze strany duchovního ohroženi, mají například méně prostředků a méně moci než kněz nebo poradce. Duchovní, který této zranitelnosti zneužívá, aby si k nim zjednal sexuální přístup, tím porušuje svůj závazek chránit slabé před újmou.

Sexuální kontakty zde postrádají skutečný souhlas. Opravdové svolení k sexuálnímu chování vyžaduje rámec, v němž je dána nejen svoboda rozhodování, nýbrž i vzájemnost a rovnoprávnost; proto skutečný souhlas vylučuje strach i sebemenší použití nátlaku. Mezi osobou v pastorační roli a osobou, které je poskytována pomoc, však vždy existuje mocenský

rozdíl, a tím nerovnost. Dokonce ve vztahu mezi dvěma lidmi, kteří se považují za „srozuměné dospělé“, vylučuje rozdíl rolí možnost skutečného souhlasu.

Sexuální kontakty duchovního v rámci jeho pastorační činnosti či se spolupracovníky nebo spolupracovnicemi představují proto ze zmíněných důvodů, jak říká Marie Fortune, vždy porušení důvěry. Sexuální povaha takového překročení mezí má význam proto, že pro většinu lidí je sexualita spojena s velkou zranitelností a křehkostí.

U sexuálního vztahu mezi knězem a členem farnosti nebo u sexuálního vztahu mezi vedoucím pastoračním činitelem a jeho spolupracovnicí nejde o pouhou „aféru“. Ani nejde „pouze“ o porušení celibátu, je-li pastoračním pracovníkem svobodný kněz nebo řeholník, i když zde přirozeně k takovému porušení dochází. Rovněž nejde „pouze“ o manželskou nevěru, třebaže to k nevěře může vést, když je pastorační pracovník ženatý a člen farnosti již pevně vázán (Fortune 1994, s. 179). Marie Fortune se v této souvislosti přimlouvá za to, aby se na možné porušení manželské věrnosti nebo možné porušení celibátu nahlíželo nejprve jako na důsledek, vyplývající z primárního etického problému, z chybného profesního chování a z porušování hranic pastorační. Porušení celibátu, případně manželská nevěra zaujímá pro autorku druhé místo vzhledem k újmě, která byla způsobena členu farnosti, zaměstnankyni, osobě požadující radu, mladistvému nesprávným chováním duchovního.

Psychologické účinky sexuálního kontaktu člena farnosti nebo osoby potřebující pomoc, mladistvého, spolupracovnice a jiných s vlastním knězem, případně představeným jsou trvalé. „Zpočátku se farník, případně osoba hledající pomoc možná cítí polichoceni obzvláštní pozorností, které se jim dostává, a s takovým chováním zdánlivě ‘projevují souhlas’. Dotyční však hledali pastorační pomoc v krizové situaci a jsou velmi zranitelní... Nakonec farník nebo ten, kdo hledá pomoc, pomalu pochopí, že mu nezbytně potřebný pastorační vztah byl odepřen, a začíná mít pocit, že je využíván. Takové osoby se cítí podvedené, šikanované, zmatené, na rozpacích, plné úzkosti a dávají vinu samy sobě; není pravděpodobné, že si v takové situaci s někým o svém případě promluví, a tak se izolují. Až když nakonec převládne vztek, jsou ochotni přerušit mlčení a něco pro sebe i pro druhé podniknout“ (Fortune 1994, s. 180).

Na spirituální rovině, říká Marie Fortune dále, jsou důsledky stejně závažné: „Psychologická bolest roste a nabývá kosmických rozměrů. Farníka, případně osobu hledající pomoc nepodvedl pouze někdo, kdo Boha zastupuje, nýbrž Bůh sám i církev... U lidí má duchovní, případně pastorační pracovník veliký vliv a dokáže oběť snadno zmanipulovat nejen psychologicky, ale i morálně. Velmi fatální je enormní míra zmatenosti a pocitu viny: ‘Vždyt’ on říkal, že láska nikdy nemůže znamenat nátlak; že nás dohromady dal Bůh‘; nebo: ‘On říkal, že tak těžce musíme hřešit, aby na nás sestoupila přemíra milosti.’ Z krize psychologické se stává krize víry; míra postižení je velmi vysoká.“

Význam sebezkušenosti, sebereflexe a supervize pro pastorační pracovníky a osoby poskytující duchovní doprovod

Když někdo vykonává duchovní povolání nebo pracuje v církevním kontextu, není proto méně než ostatní ohrožen tím, že se dopustí sexuálního přehmatu. Osoby činné v pastorační jsou náchylné k těmto chováním a mohou mít stejné deficity jako jiní, kdo vykonávají povolání poskytující pomoc mimo církevní kontext. Někdy existuje nebezpečí že „duchovní roucho“ a církevní kontext ovlivní jasné poznání toho, zda pro povolání, které má pomáhat a sloužit, jsou dány lidské předpoklady. Rovněž se často zapomíná, že i při setkávání v pastorační je přenos citů všudypřítomný. City, reakce, očekávání, nevyřešené konflikty minulých zkušeností s vlastními rodiči, s rodinou a dalšími autoritami se často přenáší na momentální

pastorační vztah s knězem nebo církevní pracovníci. Takový církevní činitel pak není vnímán jako „pouhý“ bližní, nýbrž se do něj promítá obraz, zabarvený dle okolností pozitivně nebo negativně. Může se stát, že přes celou osobní projekci - například v případě ordinovaného kněze - se navíc navlékne sociálně a kulturně podmíněná projekce. To opět může vést k tomu, že se knězi přiřazuje hluboká symbolická a morální velikost a moc. V pastoračním a duchovním doprovázení může být ovšem stále přítomen i protipřenos. Potom osoba vykonávající pastorační práci přenáší city, očekávání, nevyřešené konflikty z minulosti na lidi, s nimiž se pastoračně stýká. Zde se mohou vyskytovat city zabarvené sexuálně a eroticky, jež si však dotyčná osoba často nepřiznává (srov. Irons/Roberts 1995, s. 34nn).

Mnoho pastoračních pracovníků se brání tomu, aby se jejich povolání přirovnávalo k psychoterapii. U pastorační práce - zní jeden argument - se přece nejedná pouze o profesní činnost, k tomu člověk musí být povolán. Rovněž se stále znovu upozorňuje na to, že kněz nebo pastorační pracovníci nesmějí svou práci chápat jako pouhé zaměstnání, nýbrž že se přitom musí projevovat vášnivě zaujetí pro Boha i svět. S jistotou je pro muže i ženu činné v pastorační práci důležité, aby byli „zasazeni“ Bohem a cítili velikou lásku k Bohu i lidem. To však nevyklučuje, aby se na pastorační jednání nedívali z hlediska profesních hranic a nerespektovali při tom všechno, na co je třeba pamatovat i v jiných pomáhajících profesích. Právě u profese, kde se vyskytuje velká blízkost a láska k člověku, kde hraje roli mnoho ideálů a vášně a láska tvoří nebo mají tvořit silný podíl, je nezbytné, aby se snad i ještě přísněji než v jiných profesích kriticky a bedlivě hledělo na to, co se děje na rovině vztahů. Zde se často projevuje falešný stud, který je vposledku kontraproduktivní. Jestliže duchovní bude na své chování pohlížet kriticky - i s pomocí jiných osob poskytujících pomoc, například supervizorů, kteří mu neustále budou připomínat jeho důvěrnickou a mocenskou pozici a to, že se jí nesmí zpronevěřovat - bude moci do své pastorační činnosti vnášet lidskou blízkost, vlídnost a péči mnohem přirozeněji.

Při snaze duchovního nalézt správný poměr blízkosti a odstupu k farníkům působí velké potíže rozmanitost a rozdílná intenzita forem setkávání. Jasně popsat profesní úkoly pastoračního pracovníka není možné tak prostě jako u terapeuta, který vidí svého klienta zpravidla 50 minut jednou týdně a u něhož se očekává, že s klientem neudrží žádný další společenský kontakt. Duchovní je postaven před rozmanité úkoly; s člověkem, kterého pastoračně nebo spirituálně doprovází, se stále znovu setkává v odlišných situacích, při bohoslužbách, při farním zasedání, v biblickém kroužku, při farních slavnostech atd. Kněz a pastorační pracovníci jsou v očích farníků zpravidla osobami, jež mají neustále službu a nemohou se ze svých rolí prostě svléci poté, co například skončili slavení bohoslužby nebo pohřbili některého příslušníka farnosti. Pokusy kněží jasněji definovat své role ve vztahu k farníkům a vymezit se proti leckterým očekáváním zhusta narážejí na nepochopení. To je skutečnost, jíž pastorační pracovník musí čelit.

Jestliže reflektuje skutečnost, že hranice při jeho pastorační činnosti jsou velmi pohyblivé a on sám je lidem jednou blíže, jednou opět méně blízko, musí si uvědomit: jeho možnosti věnovat se někomu z farnosti tak intenzivně, aby to bylo srovnatelné s terapeutem, jsou omezené. Takzvaná terapeutická abstinence, která se netýká pouze abstinence sexuální, ale v zásadě znamená být osobně zdrženlivý a pohybovat se v rámci vymezené profese, má svůj smysl. Kdo dává najevo, že se prostě může nad psychologické i terapeutické poznatky povznést - vždyť je pracovníkem v pastorační práci, a ne „pouhým“ terapeutem - ten se (doufejme!) probudí nejspíše v okamžiku, až si natluče nos. Pastorační pracovník zpravidla nemá ani potřebnou zkušenost se sebou samým, ani dostatečné psychologické vědomosti a nástroje, které by mu pomohly vyhnout se situacím, v nichž se vyvíjí dynamika, z níž sám nevybředne, anebo jen s obtížemi.

Situace se může ztížit, žije-li pastorační pracovník celibátně. To platí alespoň v případech, kdy se dotyčný nikdy otevřeně nepodíval na své sexuální pocity a není s nimi

opravdu v kontaktu. Z toho jasně vyplývá, jak je právě pro celibátní osobu, poskytující pomoc druhému, důležité konfrontovat se bez předsudků s vlastní sexualitou. Nedělá-li to, jedná nezodpovědně. Dále musí celibátní pastorační pracovník a duchovní rádce dbát na to, aby svou potřebu blízkosti, otevřených rozhovorů a přijetí druhými přiměřeně uspokojoval hlubokými vztahy mimo pastorační a duchovní doprovázení. Donna Markham (1996, s. 3) k tomu říká: „My všichni, kdo jsme činní v pastorační, se musíme snažit, abychom uspokojovali vlastní potřeby osobními hovory a setkáními v rámci úzkých přátelství, kde má základní význam rovnost vzájemného vztahu, a rovněž ve vztazích s vrstevníky, kde se nevyskytuje jednostranná role důvěrníka.“

Každá diskuse o dodržování hranic v rámci pastorační a duchovního doprovázení musí proto, jak říká John Allan Loftus (1994, s. 45n), začít sebezpoznaním. Pastorační pracovník a duchovní rádce se tedy například musí konfrontovat s otázkou, do jaké míry sami sebe znají jako sexuální bytosti. Dále si sami musí umět odpovědět na otázku, do jaké míry znají význam, který zaujímá sexualita v jejich pastorační, a jak s ní zacházejí. Sexualita zaujímá v rámci pastorační důležitý podíl, už jen v tom, že poskytuje svou energii a dynamiku, aby bylo možné vejít ve styk s druhými lidmi a jejich potřebami. Pastorační pracovník je vždy také bytostí sexuální. Na jeho vlastní energii, jeho rozpoložení, jeho potřeby v této oblasti se musí brát zřetel. Jsou to síly, které si musí přiznávat jestliže chce, aby si je uvědomoval a ony aby si s ním prostě nějak nezahrávaly. Podle Johna Allana Loftuse jsme se v uplynulých desetiletích naučili, že lidé, kteří svou sexuální energii ignorují, se ocitají v nebezpečí. Sexuální energii prostě nelze úplně potlačovat, chceme-li zůstat emocionálně i spirituálně zdraví. Tedy: Zná pastorační pracovník sama sebe a své potřeby v tomto ohledu?

Další důležitou otázkou, se kterou se pracovníci v pastorační a v duchovním doprovázení musí konfrontovat, především žijí-li v celibátu, je: Jak se vyrovnávám se svou samotou (srov. Loftus 1994, s. 45n) Jak Loftus říká, mají lidé zcela rozdílné schopnosti, jak s ní zacházet. Mnozí prožívají samotu jako něco, co je uvádí v zoufalství, nebo jako strašné břemeno; pro jiné je samota mnohem snazší, prožívají ji spíše jako dar. Samota však není problém pouze celibátně žijících lidí. Manželé, kteří spolu žijí už přes 30 let, ji mohou zakoušet stejně tak hluboce jako celibátní osoby. Jistý manžel řekl jednomu mnichovi: „Co znamená skutečná samota, to člověk ví, až když se právě pohádal s manželkou, nemluvíte spolu a je právě čas jít spát. A tak ležíš vedle ženy, kterou máš rád, a nemůžeš s ní mluvit. Ležíš tak blízko vedle druhého člověka, a přesto jsi sám.“ Toto je samota.

Na všechny tyto otázky - budu se jim věnovat podrobněji ve II. části této knihy - musí osoby pracující v pastorační a duchovním doprovázení dokázat odpovědět, aby mohly stanovit svou vlastní osobní hranici. Bez této znalosti sama sebe existuje nebezpečí, že si neuvědomí, kdy překračují své vlastní hranice nebo hranice druhých. V tom tkví skutečná výzva pro ty, kdo by chtěli riziko sexuálních přehmatů snižovat. Musí znát sami sebe, aby věděli, k jakému narušení jsou náchylní.

Nebezpečí v případech, kdy chybí sebezkušenost a supervize: vytěšňování a sebeklam

Zakoušení sebe sama a sebereflexe jsou předpoklady pro toho, kdo jako pastorační pracovník nebo duchovní rádce vstupuje do hlubšího nápomocného vztahu. Jestliže se neprojektují, vyvstává nebezpečí, že se neosvětlené stránky v osobě poskytující pomoc osamostatní a pokusí se projevit destruktivním způsobem. Dále existuje nebezpečí, že člověk jednu stránku svého života prostě bude vytěšňovat. U lidí, kteří se vůči druhým dopouštějí sexuálních přehmatů, je proto nápadným jevem, že toto své chování od svého ostatního života vytěšňují (srov. Loftus 1994, s. 47n).

Kněz celé dopoledne tvrdě a s vážností pracuje ve své farnosti, poobědvá se zástupkyněmi svazu žen, odpoledne pohřbí jednoho farníka, nato ještě vede pastorační rozhovory a sklídí přitom mnoho chvály a vděčnosti. K večeru je téhož člověka vidět v jednom pověstném městském parku, jak hledá anonymní sexuální kontakt. Anebo nakrátko zajde do masážního salonu či nevěstince, aby právě ještě zavčas stačil být v kostele na večerní mši. Nikdo netuší, co předtím kněz dělal. Také kněz sám v sobě návštěvu parku nebo nevěstince vytěsnil.

Jak říká John Loftus, máme dojem, jako by se v takovém případě část osobnosti kněze či církevního činitele propadla do mlčení. Hodnoty, sliby, přesvědčení, které se jinak v nich zdají být hluboce a pravdivě zakotvené, najednou v určitých oblastech přestávají mít na tyto osoby vliv. Schovávají část svého života do hermeticky uzamčené krabičky. Jejich sexualita je v nich „namačkána“ do zcela těsného prostoru. Nemá šanci vést vlastní život. Jak říká John Loftus, v tom je právě problém, neboť sexualita se jednoduše potlačit nedá a hledá si „škvírky“, kudy uniknout. Vymyká se zásahu dané osoby, vede život ve zdánlivé odloučenosti od ní. Toto odštěpení může zacházet tak daleko, že církevní pracovníci dokáží praktikovat sexuální život, aniž o tom sami „vědí“. Když se jim jejich chování vyčítá, jsou zděšení a rozhořčení. Mnoho jich podle Johna Loftuse vyvinulo velice vykonstruovaný systém, aby své chování před sebou i před ostatními ututlalo. K tomu patří i „spiritualizace“ takového chování, již se často používá k posílení této dynamiky vytěsňování.

John Loftus, který mnoho let vedl dům pro kněze a řeholní osoby, kde jim byl poskytován spirituální a terapeutický doprovod, nachází těsnou souvislost mezi sklonem pastoračních pracovníků vytěsňovat rozhodující oblasti své psychy a deficitem zkušenosti se sebou samým. To se především týká také oblasti sexuality.

Dále je důležité, aby kněží, řeholní osoby, církevní pracovníci a pracovnice, činní v pastorační a v duchovním doprovázení, znali své potřeby a svá očekávání, a tak zjistili, zda vlastní potřeby a očekávání případně nevyplývají nepřiměřeným způsobem do jejich pastorační služby. Pracovníci v pastorační, kteří si myslí, že to všechno dávno mají zvládnuté, že jsou přece služebníky evangelia a zajímá je tedy jen a jen jejich služba a nedělají nic z vlastního zájmu, ti si něco namlouvají.

Cokoli všichni děláme, děláme proto, že nám to působí potěšení, říká John Loftus (s. 48). Dále prohlašuje: Pracovníci v pastorační zde nejsou výjimkou. Cokoli všichni děláme, děláme proto, že nás to emocionálně, spirituálně a často i tělesně uspokojuje. Kdo by neznal ten úžasný pocit sladké vyčerpanosti, když jsme dokončili nějakou práci? Takovou práci milujeme. Je to naprosto v pořádku, dokonce je to skvělé. Existuje tolik odměn za pastorační službu, a to na zcela rozdílných úrovních. Otázka, o níž zde jde, zní: Kdy je velmi tenká hraniční linie překročena? Od kterého bodu se určujícím faktorem v mé službě stávají mé potřeby? Ještě pozdě večer jezdím na porady, protože nemám nic jiného na práci. Nebo se pouštím do hlubokých vztahů s příslušníky farnosti, protože jinak nemám žádné přátele. Anebo kolem sebe shromažďuji mladé lidi, abych pokaždé mohl já být vůdcem. Nebo se zcela vědomě soustředím na sexuální poradenství, protože nemám jinou možnost konfrontace s vlastní sexualitou.

Jeden duchovní doprovázející má ve zvyku podrobně se osob hledajících pomoc vyptávat na jejich sexuální vývoj. Tráví s nimi mnoho času hovorem o jejich sexuálních zkušenostech. Na konci takové promluvy pak ony osoby obejme. Zpočátku to není nijak nápadné. Když se objetí stále prodlužují, svěřenci cítí, že tu něco nesouhlasí. Prožívají to jako překročení mezí.

Toto je příklad, jak se meze překračují velmi subtilním způsobem. Navenek to nejprve vypadá jako něco zcela přirozeného, avšak při přesnějším pohledu vycítíme, že zde někdo využívá svého postavení, aby získal něco pro sebe. V takových případech je tomu ovšem

často tak, že dotyčné osoby vlastní účast, vlastní potřeby, které se v takovém chování projevují a chtějí být uspokojeny, nevnímají; proto také striktně odmítají, že by činily něco, co není korektní (srov. Loftus 1994, s. 30n).

Tak tedy kdy tu tenkou hraniční linii překračuji, táže se John Allan Loftus a říká, že na to neexistuje snadná odpověď. Důležité je, pokračuje, abych znal sám sebe. Vím-li například, že jsem homosexuální a že mě to velmi frustruje, a „rozhodnu“ se tedy strávit večer tím, že budu mladým mužům a navíc velmi podrobně dávat rady k tomu, jak praktikovat masturbaci, a to ke všemu ještě ve své pracovně, pak vposledku chci, aby k něčemu došlo. Nebo vím-li, že jsem heterosexuál a sexuálně frustrovaný, a přitom se »rozhodnu“ celé prázdniny doprovázet mladé ženy, pak doufám v sexuální dobrodružství.

Pastorační pracovníci si podle Loftuse musí být vědomi svých ambivalentních pocitů, jaké zakoušejí v různých pastoračních situacích. Musí rovněž citlivě vnímat, že se mohou vyskytnout značně subtilní formy překročení mezí. Například naše slova mohou překračovat meze, a tím zraňovat druhé. Některým duchovním trvá velmi dlouho, než získají citlivost pro to, jak veliký dokáže být jejich potenciál zraňování pocitů druhých například v rámci kázání nebo ohlášek, Nadto existuje množství rozmanitých neverbálních gest, jež mohou být zabarvena sexuálně. Zdánlivě nevinný dotek ramene nebo zad může být chápán jako výraz sexuální přitažlivosti. Je proto důležité být si pokaždé vědom kontextu, v němž se vůči druhému člověku dává najevo tělesná blízkost. Leckteré objetí se pak nemusí pocitovat jako „pouhé nevinné pozdravení nebo vděčnost. Zcela jasně to například platí pro masáž. Vlastně by se nemělo stát, že by někdo v pastoračním kontextu druhému snad nabízel masáž. „Pořekadlo“ praví, že kdybych za každý případ sexuálního přehmatu, který započal drobnou masáží strnulých zad, měl jeden haléř, byl bych boháčem. John Loftus se v této souvislosti zmiňuje o psychiatrovi, jenž pracoval přes třicet let s řeholníky. Ten o osobách, kterým se věnoval, protože byly nařčeny ze sexuálních přehmatů, říká, že jakmile padla zmínka o „nevinné masáži ramen“, ihned věděl, k čemu to směřuje; totéž slyšel totiž už tisíckrát předtím.

Wunibald Müller, I láska má svá pravidla. Blízkost a odstup v pastoraci, str. 39-64